

KAMRAN İMANOV

**MÜƏLLİF-HÜQUQ İSLAHATI:
İSTİSNALAR VƏ
MƏHDUDİYYƏTLƏR**

Bakı – 2018

Kamran İmanov,

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri.

“Müəllif-hüquq islahatı: istisnalar və məhdudiyyətlər”.
Bakı, 2018

Bu kitabça Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Kamran İmanovun Müəllif Hüquqları Agentliyi və Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının birgə təşkilatçılığı ilə 30 noyabr – 1 dekabr 2015-ci il tarixlərində keçirilən “Arxivlər, kitabxanalar və təhsil müəssisələri üçün istisnalar və məhdudiyyətlər” mövzusunda beynəlxalq seminarda etdiyi çıxış sözü və “Müəllif-hüquq islahatı: istisnalar və məhdudiyyətlər” adlı prezentasiya əsasında hazırlanmışdır.

© Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları Agentliyi,
2015, 2016, 2017, 2018

© Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi,
2018

Mündəricat

	Çıxış sözü	5
I.	Giriş	23
II.	Sərbəst istifadə.....	28
III.	Qonorarın ödənilməsi ilə sərbəst istifadə (qeyri-könüllü lisenziyalar).....	33
IV.	Rəqəmli hüquqlar və müəllif-hüquq qanunvericiliyində və sistemində islahat	37

ÇIXIŞ SÖZÜ

Hörmətli xanımlar və cənablar, xaricdən gələn və dəvət olunmuş rəsmi qonaqlar, beynəlxalq konfrans iştirakçıları və media nümayəndələri!

Hamınızı salamlayır, xoş gəlmişsiniz deyirəm və fəaliyyətinizdə uğurlar arzulayıram. Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatına (ÜƏMT) və onun Baş direktoru Frensis Qarriyə, onun təşkilatçı nümayəndəsi ÜƏMT-nin Keçid iqtisadiyyatlı və inkişaf etmiş ölkələr üzrə departamentinin müdiri, ölkəmizin dostu xanım Saule Tlevlessovaya və cənab Rafael Vazgezə bu konfransın təşkili ilə bağlı və daimi olan dəstəyə görə dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Yeri gəlmişkən xanım Tlevlessovanın Avrasiya Patent Təşkilatının Prezidenti seçilməsi ilə təbrik edirəm. Beynəlxalq seminarla iştirak edən dost və strateji tərəfdaşlarımız olan ölkələrin nümayəndələrinə:

- qardaş Türkiyədən – cənab Olcay Hayta və Barış Gözübüyükə,

- dost türkdilli Qazaxıstandan – xanım Balzhan Yerkebayevaya,

- Qırğızıstandan – xanım İriskul Tursunaliyevaya,

- və bizim qonşu və dostlarımız Gürcüstandan – Manana Pruidzeyaya

səmimi qəlbdən xoş hisslərimi çatdırıram.

Xüsusi olaraq, konfrans seminarla məruzəçi qismində iştirak edən ABŞ Kolumbiya Universitetinin professoru cənab Kennet Kruza və Belarusdan xanım Fedorovaya, IFLA nümayəndəsi xanım Daşdeleq Baljide, IFRRO nümayəndəsi Samata Xolmana (İrlandiya) öz təşəkkürümü bildirirəm.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Bu gün ÜƏMT-Azərbaycan birgə təşkil olunan beynəlxalq tədbirin böyük əhəmiyyətini qeyd edərək, xüsusi

vurğulayıram ki, bu seminarda Azərbaycanın rəsmi, dövlət orqanları ilə yanaşı, 4 beynəlxalq struktur nümayəndələri: hökumətlərarası ÜƏMT, Kitabxana Assosiasiyaları Beynəlxalq Federasiyası (IFLA), Beynəlxalq Naşirlər Assosiasiyası (IPA) və Surətçixartma Hüquqları Təşkilatları Beynəlxalq Federasiyasının (IFRRO) nümayəndələri təmsil olunurlar. Bu isə konfransın status və vacibliyinə dəlalət edir, beynəlxalq ictimaiyyətin və peşəkarların «Arxivlər, kitabxanalar və təhsil müəssisələri üçün istisnalar və məhdudiyətlər»in aktuallığından və böyük əhəmiyyətindən söz açır.

Öz növbəmdə tədbirin Bakıda keçirilməsini cənab Prezident İlham Əliyevin söyləri nəticəsində Azərbaycanın müəllif-hüquq sisteminin beynəlxalq strukturlar tərəfindən inkişafının təzahürü və etirafı, gələcək nailiyyətlərə dəstək verməsi kimi böyük məmnunluq hissi ilə qəbul edirəm.

Müasir dövrdə bunlara dəlalət edən 10 qanundan, 100-ə qədəri normativ-hüquqi sənədlərdən ibarət olan Azərbaycanın müasir əqli mülkiyyət (ƏM) bazasıdır. Bunların içərisində 5 qanun müəllif hüququ və oxşar hüquqlarla bağlıdır və onların sərəncamçılığına Müəllif Hüquqları Agentliyi cavabdehdir. Bütün beynəlxalq müqavilələrdə iştirak edən, 20 illik böyük inkişaf yolu keçmiş müstəqil Azərbaycanın müəllif-hüquq sisteminə qiymət verilərək, Azərbaycan ÜƏMT-nin Rəhbər Koordinasiya və Büdcə Komitələrində təmsil olunmuş, həmkarlarımız beynəlxalq ekspert səviyyəsində çıxış edirlər və nümayəndəmiz Müəllif hüququna dair ÜƏMT-nin Müqaviləsi Assambleyasının vitse-prezidenti seçilmişdir.

Dünya İqtisadi Forumunun rəqabətqabiliyyətliliyi ilə bağlı müvafiq Hesabatlarında göstərildiyi kimi, rəqabətqabiliyyətliliyinə görə Azərbaycan 40-cı yerdə, ƏM-in qorunması altındəkse görə Azərbaycan institutları 2013-2014-

cü və 2015-ci illərin Hesabatlarında MDB-də lider mövqeyindədir, Cənubi Qafqazda isə 1-ci yerdədir.

Hal-hazırda Müəllif Hüquqları Agentliyi tam kompüterləşmiş, tərkibində müasir texnologiyaları və avadanlığı, SMART-təlim distant sistemi, müasir Hüquqların Təminatı Mərkəzi və rəqəmli hüquqların idarə olunması Xidməti, yeni tələblərə uyğun olan mətbəə ilə təchiz edilmiş və "Elektron Hökumət" portalına qoşulmuş, 5 növ elektron xidmətlər həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti statusuna bərabər olan dövlət orqanıdır.

Beləliklə, Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən bünövrəsi qoyulan və dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin düşünülmüş davamçılıq siyasətinin nəticəsi kimi Azərbaycanın müəllif-hüquq sistemi beynəlxalq ekspertlərin rəyinə əsasən, MDB məkanında ən inkişaf etmiş nümunəvi sistemlər sırasında qəbul edilmişdir. Bu sistemin gələcəyi cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış «Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış» Konsepsiyasında özünəməxsus yeri mövcuddur, əqli mülkiyyət prioritet istiqamət kimi qəbul edilmiş və həmin unikal sənədin 6 bəndində əqli mülkiyyət sisteminin qarşısında qoyulmuş mühüm vəzifələr öz əksini tapmışdır.

Hörmətli dostlar!

Əlifba və çap sözünün, müəllifliyin və müəlliflik hüququnun, əlyazma və kitabların, daş kitabələrin və kitabxanaların tarixi elə bəşəriyyətin tarixidir və Azərbaycan diyarı bunların zəngin nümunələri ilə səciyyələnir. 12 min illik tarixi olan Qobustan qayaüstü yazıları və rəsmləri, bir növ daş kitabələrin külliyyəti, 2 min ilə yaxın tarixi olan Ana Kitabımız Dədə Qorqudun şifahi boyları və əlyazmaları, 1,5 min illik tarixi olan qədim Qafqaz Albaniyasının əlifbası, Midiya, sonrakı Atropatena dilindəki üç dildən birində qeyd olunan 2,5 min illik tarixli Behistun yazısı bunlara dəlalət edir.

Həqiqətən insan yaradıcılığının nəticəsi olan hər şey kitabdan başlayır və hər şey də kitabdadır. Nizaminin «tükənməz mənəvi qida»sı, Şekspirin «tacdan qiymətli olan» kitablar böyük təşəkkül tarixini keçmişlər, bu yolda yazının piktroqrafik, ideoqrafik, sillaloqrafik və nəhayət, əlifbaya gətirən fonqrafik növünü xatırlayaraq, əlifba ilə yanaşı, daş, gil, lövhə, ağac, papirus və perqamentdən keçən yolun kağız kimi maddi daşıyıcı ilə nəticələnməsini qeyd etməliyik. Məhz əlifba ilə kağız - əlyazmalara, əlyazma kitabların genişlənməsinə yol açaraq, Yaxın Şərqi mədəniyyətini «divan», «külliyyat» «şərh», «risalə», «dərslik» və s. əlyazma kitabları ilə zənginləşdirmişdir. Qədim xəttatlar tərəfindən çoxaldılan əlyazmaların nüsxələrində o zamankı “müəllif” - “naşir” -“sifarişçi” məlumatları da göstərilirdi. Azərbaycanda nadir əlyazma kitablardan saxlanan 1200 illik yaşı olan Əbu Əli Sınanın «Əl Qanun fit Tibb» əsərinin 1141-ci ilin nüsxəsi, XV-XVI əsrlərdə üzü köçürülmüş Xaqani və Nizaminin nəfis külliyyatları, Nəsreddin Tusinin, Nəsimi və Fizulinin, Firdovsi, Xəyyam, Sədi, Hafiz, Məhsəti Gəncəvi, Təbrizi, Naxçıvani, Beyləqani, Cami və s. klassiklərin əsərləri əlyazma fondumuzun incilərindəndir.

Getdikcə yazıların ibtidai-təbii-anonim forması müəlliflik şəxsiyyəti ilə əvəz olunmağa başladı, şifahi xalq yaradıcılığı, folklor nümunələrinin yazıya alınması ilə yanaşı, öz müəlliflərinin adlarını qoruyub saxlayan əsərlər də meydana çıxdı. Bunların bariz nümunələri kimi, son araşdırmalara əsasən, eramızın ilk əsrlərindən bəhs edən «Kitabi-Dədə Qorqud», Xaqaninin, Nizaminin əsərləri göstərilə bilər.

Azərbaycanlı müəlliflər – ozan-aşıqlar, öz müəllifliklərini əbədləşdirməyin bütün Şərqi yayılan orijinal formasını tapdılar və yaradıcının əsl adı və ya poetik ləqəbi şərin – nəğmənin son beytinə, «tapşırma»ya salınırdı, bun-

lar müəllifin şəxsi hüquqlarının qorunmasının bir forması idi. Tapşırmadan mənimsəmələr və ya onun dəyişdirilməsi adi mülki hüquqla – adətlə təqib edilirdi və plagiatçılıq edən şəxslər ictimai nifrətə məruz qalırdılar.

Şərqdə intibah dövrü sayılan XI-XII əsr Azərbaycanın kitab mədəniyyətində ən maraqlı dövr olmuşdu və burada dahi Nizaminin rolu danılmazdır. Güzəl xəttat və məşhur ustad olan şair doğma Gəncə şəhərini əlyazma kitab emalatxanalarına və kitabxanalarına çevirərək, evlərdə şəxsi kitabxanaların yaranmasına böyük təkan vermişdi. Bu dövrdən başlayaraq, nüfuzlu əsərlərin qorunub saxlanması üçün kitabxanaların sayı artmağa başladı. Bəli, kitabxanaları «insan ruhunun zənginliyinin, bütün var-dövlətinin xəzinəsi» adlandıran məşhur Leybnitsin, «insan nəslinin, bəşəriyyətin məhv edilə bilməz yaddaşı»-dır – yazan Şopenhauerin, «pulsuz təhsil ocağı» kimi təsvir edən Rey Bredberinin sözlərini Azərbaycanın görkəmli şəxsi, ömrünü kitablara həsr etmiş, elm fədaisi, XI əsrdə ən gözəl kitabxana sahibi olan filosof Əbülhəsən Bəhmənyarın sözləri ilə tamamlamaq yerinə düşərdi: “Elə adamlar axtarın ki, onların söhbəti yaxşı kitaba bərabər olsun, elə kitablarda axtarın ki, mütaliəsi filosoflarla söhbətə dəysin”. Burada öz əsərləri «Təhsil kitabı», «Məntiqə dair zinət kitabı», «Güzəllik və səadət kitabı» və digərləri ilə yanaşı, çoxlu kitablarda var idi. Məşhur «Təhsil kitabı» müəllifə bütün dünyada böyük şöhrət qazandırmış, ərəb və fars dillərinə tərcümə edilmiş, hazırda fars dilindəki nüsxəsi Özbəkistanda Biruni adına Şərqsünaslıq İnstitutunda, bir nüsxəsi isə İranda Milli Şura Məclisinin Kitabxanasında saxlanılır. Əsərin ərəbcə əlyazma nüsxələri isə İstanbul, Beyrut, Qahirə, London və Vatikanda qorunub saxlanılır.

Azərbaycanın XI əsrin görkəmli kitabsevəri, kitab inkişafında misilsiz xidməti olan şəxsiyyəti Xətib Təbrizidir.

Təbrizdə zəngin kitabxanası olan, Bağdada köçdükdən sonra təhsil ocağında ədəbiyyat kafedrasına başçılıq etmiş və kitabxana müdiri olmuş bu şəxsiyyət Bağdadda dəfn edilərkən, onun məzarında bütün əsərlərindən ibarət sərgisi təşkil edilmişdi. Kitab nümunələrinin toplanmasında dahi Nəsirəddin Tusinin də misilsiz əməyi vardır. Hələ Qəzvin yaxınlarında Ələmuq qalasında 20 il dustaq olduğu zaman Tusi Səbbahın kitabxanasında müdir işləmiş, Hülaku xan onu türk mənşəli olduğuna görə həbsdən azad etdirdi və tikdiyi Marağa rəsədxanasında Tusi kitabxana təşkil edib, buraya müxtəlif ölkələrdən 4 min kitab toplamışdı və indi də bunların böyük qismi Bağdad, Şam, Əlcəzair, Mosul və digər şəhərlərdə qalaraq qorunur.

Bu alim böyük nüfuzu hesabına kitab irsinin himayədarı kimi Hülaku xanın Bağdada yürüşü zamanı xəlifə Mötəsim tərəfindən Bağdadda açılmış dini məktəbin kitabxanasındakı 80 min cild əlyazma kitabı yandırması fikrindən xani daşındıra bilib, Hülaku xan Bağdadı fəth etdikdən sonra isə yenə də kitabların məhv edilməsi niyyətindən çəkindirə bilib.

XIII-XIV əsrlərdə Elxanilər dövlətinin vəziri olan F.Rəşidəddin 4 hökmdar dövründə təhsilin və kitab sərvətinin inkişafına rəhbərlik etmiş, Təbriz, Qazaniyyə və b. şəhərlərdə bir çox kitabxanalar təsis etmişdir. Təbrizin şimal-qərbində yerləşən, özünün adı ilə adlanan Rəşidiyyə şəhərciyində iki kitabxana və tərkibində kitabxanası olan Azərbaycanın ilk Universitetini açmışdır və burada əsasən, Azərbaycan müəlliflərinin və İran, Hindistan, Misir, Çin, Yunanıstan, Bizans və s. ölkələrdən olan və mindən artıq kitablar toplamışdır.

Orta əsrlərdə Azərbaycan saray kitabxanaları ilə də məşhur olmuşdur, o cümlədən Şirvanşahlar Sarayının kitabxanası (XII ə.), Təbriz kitabxanaları (XIII ə.), Ağqoyunlu, Qaraqoyunlu və Səfəvilər dövlətlərinin saray kitabxa-

naları (XIV-XVI ə.), Şah İsmayıl Xətai tərəfindən yaradılan Təbriz sarayı kitabxanası haqqında xüsusi dövlət fərmanı imzalanmış, Ərdəbildəki Şeyx Səfi rəsədxanasında dini kitabxana, bir sıra elmi kitabxanalar qurmuşdu. O ki qaldı Marağa rəsədxanasının elmi kitabxanasına (XIII ə.) buradakı fond 400 mindən çox kitab ilə zəngin idi.

Qutenberqin XV əsrdə çap üsulunu kəşf etməsi kitabların sayının sürətlə artmasına və yeni nəşir təbəqəsinin yaranmasına səbəb oldu. Bununla belə həmin dövr müasir müəlliflik hüququnun formalaşmasının başlanğıcı hesab edilir.

Azərbaycanın Ağqoyunlu və Səfəvilər dövlətlərinin Qərbi Avropa ölkələri, xüsusilə də Venetsiya Respublikası ilə xarici əlaqələri sayəsində 1594-cü ildə Romada «Mediçi» məntəqəsində ilk azərbaycanlı müəllifin kitabı çap üsulu ilə nəşr olundu. Bu kitab böyük Azərbaycan alimi Nəsrəddin Tusinin, XIX əsrin sonlarınaq Asiya və Şərq ölkələrində həndəsə və cəbr fənləri üzrə ən yaxşı dərslük hesab edilən və əlyazması halında hələ 1248-ci ildən mövcud olan «Təhriri-İqlidis» əsəri idi. Bu əsər sonralar 1598-ci ildə, latın dilinə çevrildikdən sonra isə 1657-ci ildə Londonda təkrar nəşr olundu və lap bizim dövrə qədər Avropa məktəblərində ondan dərslük kimi istifadə edilirdi.

Nəşr olunan Azərbaycanın ilk kitabları sırasında ana dilimizdə «Kitabi-Dədə Qorqud» da var idi.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin dediyi kimi, «Ölkəmiz qədim dövrdən başlayaraq, öz yüksək kitab mədəniyyəti ilə seçilmiş və zəngin kitabxanaları ilə tanınmışdır».

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Kitabxanaların biliklərin formalaşmasında, intellektual varidatın qorunub saxlanması cəmiyyət qarşısında misilsiz xidmətləri vardır. IFLA-nın məlumatına əsasən,

hal-hazırda dünyada 600 mindən çox kitabxana fəaliyyətdədir (440 min Avropada), burada 800 mindən çox insan çalışır (o cümlədən 330 mini Avropada) və kitabxanaların saxlanması 8,7 trln. ABŞ \$ artıq pul xərclənir.

Kitabxanalar həqiqi mənada ən dəyərli informasiya mənbəyinə çevrilib, burada 20 mlrd. artıq kitab, 1,5 mlrd. mikrofilmlər və 10 mlrd. çox dövrü nəşrlər vahidi saxlanılır (bunların 16 mlrd. qorunan vahidi Avropadadır), abonentlərin sayı təqribən 2,5 mlrd.-dir (Avropada – 1,8 mlrd.) və ildə sifarişlərlə bağlı 1,5 trln. əməliyyat aparılır.

Dünyada orta hesabla hər min adambaşına təqribən 835 kitabxanalarda qorunan kitab düşür (adambaşına 1 kitabdən az). Maraqlıdır ki, seminarda iştirak edən region dövlətlərin (Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkiyə, Azərbaycan) həmin göstəricisi qat-qat (təxminən 500 dəfə) artıqdır.

Rəqəmli zamanın müsbət meyllərinə uyğun olaraq, kitabxanalar rəqəmləşir, resurslarına birləşdirərək virtual məkanda fəaliyyət göstərir. Belə ki, Avropa kitabxanası vahid portal vasitəsilə 48 milli kitabxanaların 35 dildə fondlarının əlçatımlılığını yaradaraq, 230 mln. yazılı mətnləri və 40 mln. rəqəmləşdirmiş obyektləri əldə etmək imkanı verir. Avropa kitabxanası əsasında yaradılan Europeana – rəqəmli kitabxana 2012-ci ildə 25 mln. kontent vahidinə, 2025-ci ildə isə Avropanın tam rəqəmləşdirilmiş mədəni irsinə əlçatımlılığını təmin edəcək.

Məşhur “Google”nin hesablamalarına görə, dünyada 130 mln.-a yaxın orijinal kitab mövcuddur və bunlar yüksək sürətlə “Google” tərəfindən rəqəmləşdirilir. Belə ki, “Google - Editions” adlı layihə çərçivəsində yaradılan on-line dükanda “e-Books” sistemi vasitəsilə rəqəmli formatda saxlanan 3 mln.-dan artıq kitabı əldə etmək imkanı vardır. Üstəlik, əldə edilən nəşrlər “Google” istifadəçisinin

akkaunt-ında yerləşdirilib saxlanılır və nəticə etibarilə kitabları oxumaq üçün İnternetə qoşulmaq kifayət edir.

Azərbaycana gəldikdə qeyd etməliyəm ki, ümumi Azərbaycan üzrə 2007-ci ildə kitabxanaların sayı 12 min idi, o cümlədən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində olanların sayı 4,5 min və keçirilən birləşmə nəticəsində hal-hazırda 3 mindən artıq kitabxana fəaliyyətdədir. Yalnız Milli Kitabxanada 2013-cü ilin məlumatına əsasən, 75 mindən artıq oxucu və istifadəçilərin sayı 156 min, virtual-istifadəçi sayı isə 555 minə yaxın idi. Elektron kataloqu olan kitabxanaların sayı 50-i ötüb, 6 ən güdrətli kitabxanaların yaradılan toplu-kataloqda birləşmiş fondlarında 78 mindən artıq kitabın təsviri mövcuddur (bunların 30-dan çoxu Prezident Kitabxanasınındır). Azərbaycan ədəbiyyatı virtual kitabxanasında 5 min kitab cəmləşib və bu iş davam etdirilir.

İnformasiya texnologiyalarına əsaslanan rəqəmli era öz müsbət cəhətləri ilə yanaşı, müəlliflik hüququ qarşısında bir sıra təxirəsalınmaz problem yaradıb, müəyyən mənada Copyright-sistemini stress vəziyyətinə salıb. Bunların əks-sədası kitabxanaların, xüsusən elektron kitabxanaların fəaliyyətində, rəqəmsal formatda saxlanılan əsərlərin nüsxələrinin istifadəsində və kitabxana xidmətlərində öz mənfi əksini tapır. Həllini gözləyən problemlərdən: qorunub saxlamaq, əvəzedilmə, şəxsi, elmi, təhsil və kitabxanalararası abonement-ötürmə məqsədi ilə legal rəqəmli surətçıxartma, tərcümə hüququ, yetim əsərlərdən istifadə, texniki müdafiə vasitələri ilə münasibət və s. ən vaciblərdir.

Mən az sonra prezentasiyada bunlarla bağlı fikirlərimlə bölüşəcəyəm, lakin öncədən deyirəm – kitabxanalara geniş səlahiyyət verilməsinin tərəfdarıyam, təbii olaraq, “ədalətli istifadə” prinsipi nəzərə alınmaqla.

Yeri gəlmişkən bir misal gətirim, o da “Google”in ambisiyalı Google Editions – On-line kitab mağazası ilə bağlı problemdir.

“Google”in hesablamalarına görə dünyada 129.864.880 (2010-cu il) orijinal kitab mövcuddur. Təxminən bu 130 mln. kitabın rəqəmləşdirilməsi böyük xərclər tələb edir, təxminən 125 mln. ABŞ dolları. 2005-ci ildə nəşirlər və müəllif təşkilatları Google-a qarşı məhkəmədə iddia qaldırdılar və hüquqların tapdalanmasını bəyan etdilər. Google bunlarla razılıq sazişinə gəldi. Belə ki, əgər hansısa hüquq sahibi öz əsərinin rəqəmləşdirilməsinə və yayımına etiraz edirsə, “Google”yə bu barədə məlumat verir, Google isə icazə verənlərin reyestrini yaradaraq, satışdan müvafiq qonorar ödəyir. Faktiki olaraq bu növ sifariş mexanizmi Google üçün qeyri-piratçılıq prezumpsiyası kimi çıxış edirdi. Lakin bir sıra hüquq sahibləri məlumat verməkdən imtina etdilər və məhkəmə Google-yə icazə verən (daha doğrusu etiraz etməyən) hüquq sahiblərinin sazişini rədd etdi. Məhkəmənin qərarına əsasən bu növ saziş Google-a bazarda digər rəqiblərlə müqayisədə əsassız üstünlük verir. Əvəzinə məhkəmə tələb etdi ki, Google-nin müəlliflərə verilən öz təşəbbüsü ilə sazişdə iştirak etməmək təklifi (“opt.out”) əksinə onlara sazişdə iştirak etmək (“opt-in”) şərti ilə əvəzlənməlidir. Bu isə işin həcminə görə mümkün olmayan şeydir. Gətirilən misal yaranmış problemin mürəkkəbliyini tam açıqlayır.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Kitabxanalar üçün müəllif hüququnda istisnalara, zənnimcə, yalnız kitabxanalara üstünlük, cəmiyyətə hörmət mövqeyindən baxmaq düzgün olmazdı, qarşımızdakı işləri Copyright-sisteminin islahatının ayrılmaz hissəsi kimi düşünmək daha korrekt olardı. Elə yalnız ona görə ki, müəllif-hüquq obyektləri açılmış biliklərdən yararır və ye-

ni biliklərlə tamamlanır. Kitabxanalar isə biliklərin ən qüdrətli və həcmli xəzinələridir.

Gələcək 10-15 ildə İnternetin əhatə dairəsi genişlə-nəcək, «on-line» xidmətlərin sayı artacaq və ƏM, xüsusən müəlliflik hüququ ilə qorunan obyektlərin İnternetə miqrasiyası, virtual şəbəkədə istifadəsi çoxalacaq, o cümlədən rəqəmli, virtual kitabxanalar çoxalacaq. Bulud ser-visi, bulud hesablamaları İnternetin növbəti fazasına «İnternet for Things» («Əşyalar İnterneti») keçidini təmin edəcək, üstəlik şəbəkə istifadəçilərinin sayı qat-qat arta-caq. Belə şəraitdə hesab edirik ki, legal onlayn satışı və istifadə modellərini şəbəkə istifadəçilərinin, o cümlədən kitab həvəskarlarının gözləmələrinə uyğunlaşdırmaq lazımdır. Bir sözlə, legal satış və istifadə qeyri-leqal istifa-dəyə qədər asan olmalıdır.

Avropa Komissiyasının 2012-ci ilin sonunda dərc edilən «Müəlliflik hüququnun modernləşdirilməsi istiqamətlərinə» aid Memorandumu və 2011-ci ildə təsdiq olunan “Əqli mülkiyyət hüquqlarının birgə bazarı” Əqli Mülkiyyət üzrə Strategiyası. Üstəlik, 2013-2015-ci illərdə keçirilən “Rəqəmli erada müəlliflik hüququnun reforması” adlı geniş onlayn məsləhətləşmələri bunu təsdiqləyir. Bunları nəzərə almalıyıq, çünki yaxın gələcəkdə müəlliflik hüququna əsaslanan «rəqəmli» (kreativ) iqtisadiyyatın inkişafının dinamikası 7 dəfə iqtisadiyyatın digər sahələrini üstələyəcək.

Bəs Azərbaycanın müəllif-hüquq sahəsinin gələcəyinə aid Konsepsiyanın bilavasitə icrası ilə bağlı hansı prinsiplər əsas götürülür və hansı işlər yerinə yetirilir?

Birincisi, yaradıcılığın ifadə edilməsinin yeni texnologiyalara qarşı nə təsir və ya inkar etməsi, nə də köhnəlmiş texnologiyalar əsasında qurulmuş biznes-modellərin qorunub saxlanmasıdır. Əksinə, əsərlərin yaradılması və yayılması ilə bağlı olan bütün yeni texnologiyalarla əmək-

daşlıq etmək və bu texnologiyalar vasitəsilə yaranan mədəni mübadilədən faydalanmaq.

İkincisi, təkliflər ən azı hüququn (qəbul olunan qanunlar), yaradılan infrastrukturun, mədəni dəyişikliklərin və ən yaxşı biznes-modellərin birləşməsinə əsaslanmalıdır. Bunları açıqlayım.

Bildiyiniz kimi, hüquq yüzilliklər də olmasa, onilliklər boyu müəllif hüququ sahəsində siyasətin formalaşdırılmasında əsas vasitə hesab edilir. Lakin rəqəmsal mühitdə o kifayət qədər sərt, hətta məhdud bir vasitəyə çevrilib. Çünki müəllif hüququnun ərazi prinsipi fiziki aləmdəki təsirindən fərqli olaraq, rəqəmsal mühitin, hərəkət həcminə və beynəlxalq çoxyurisdiksiyalı xüsusiyyətinə görə, zəifləmiş olur.

Odur ki, hüquq öz mövqeyini qorumaq üçün İnternet platformalarına və onların yaratdığı İnternet mədəniyyətinə əl uzatmalıdır.

İnfrastruktura gəldikdə, o hüquqdan az olmayan əhəmiyyətə malikdir. Bizim tərəfimizdən hazırlanmış və həyata keçirilən infrastruktur layihəsinin birincisi one-stop-shops formatda onlayn lisenziyalaşmanı və monitorinqi (müəllif hüququ ilə qorunan hər hansı bir kontent üçün bir pəncərə prinsipini) nəzərdə tutur. Biz kollektiv idarəetmə cəmiyyətlərimizlə qarşılıqlı əlaqələr quracağıq, lakin başqa qaydalarla: kontentin milli bazasını Agentlik idarə edəcək və bu milli məlumat bazasında kollektiv cəmiyyətlərin repertuarından, həmçinin folklardan və digər obyektlərdən istifadə olunacaq. Bütövlükdə, İnternetdə qorunan kontentin ədəbiyyat, musiqi, audiovizual əsərlərdən, məlumat bazalarından, foto şəklində incəsənət əsərlərindən, folklor nümunələrindən və fonoqramlardan ibarət olacağı nəzərdə tutulur. Kontent axtarış məqsədilə identifikatorlarla və təhlükəsizliyi, qanuniliyini müəyyən edən su nişanları ilə təchiz olunur.

Bununla yanaşı, elmi araşdırmaların nəticəsi kimi rəqəmli şəbəkədə hüquqların idarə edilməsinə aid yeni biznes-model yaradılıb. Nəzəri cəhətdən model – İstifadəçi, Hüquq Sahibi, Müəllif və Proвайder tərəflərin maraqlarının toqquşması və konfliktin həlli üçün çoxtərəfli koalision və məqsədləri uyğun olmayan riyazi oyunun həllinə əsaslanır. Buradan əldə edilən güclü (koalision) tarazlıqlar 3 seçim strategiyası sırasında (hüquqlara aid qanunvericiliyin sərtləşdirilməsi, əsərlərdən sərbəst istifadə və qonorarın ödənilməsi şərti ilə sərbəst istifadə) əsərlərdən qonorar ödəməklə sərbəst istifadə strategiyasının daha əlverişli olduğunu göstərir. Bununla digər strategiyalar inkar olunmur və təklif olunan idarəetmə biznes-modeli bu prinsipləri nəzərdə tutur.

Bununla yanaşı, biz başa düşürük ki, İnternetin çox-yurisdiksiyalı və sərhədsiz olması qlobal infrastrukturun, ÜƏMT səviyyəsində məlumat bazasının yaradılmasını tələb edir. Bu iş ÜƏMT-də artıq başlanıb və kontentin milli Reyestrinin və onu idarəetmə sisteminin, milli bazaları birləşdirən, ÜƏMT-nin qlobal bazası ilə uyğunlaşdırılmasına imkan verəcək. Üstəlik, ÜƏMT kollektiv idarəetmə təşkilatları üçün yeni keyfiyyət standartının da hazırlayıb.

Azərbaycanda digər hazırlanmış infrastruktur layihəsi xarici mütəxəssislərin fikrincə, müəllif hüququ obyektləri ilə distribyutor şəbəkəsində realizə olunan intellektual məhsulun üzərinə yapışdırılan nəzarət markalarının fərdiləşdirilməsi üzrə yaradılmış rəqəmsal texniki-təşkilati sistem Agentliyin əhəmiyyətli müvəffəqiyyəti hesab olunur.

Əqli mülkiyyətlə bağlı mədəni dəyişikliklərə gəldikdə isə deməliyəm ki, İnternet yaradan özünəməxsus mədəniyyət də nəzərə alınmalıdır. Mən ÜƏMT-nin Baş direktoru, dr. F.Qarrinin irəli sürdüyü mövqeyin tərəfdarıyam: İnternetdə müəllif hüququ ilə bağlı problemi başqa forma-

da ifadə etmək lazımdır. Pirat adlandırılan insanlar artıq buna heç bir əhəmiyyət vermirlər, bəziləri hətta bununla fəxr edirlər və deməli, piratçılıq barədə bəlkə də daha az, lakin XXI əsrdə mədəniyyətin maddi dayanıqlığı barədə isə daha çox danışmaq lazımdır.

Rəqəmsal dövr çox şeyi dəyişdirib. Onun yaratdığı kontent bu gün, eyni zamanda, həm əsas məhsul, həm də rəqəmsal iqtisadiyyatın mənbəyi hesab olunur, eynilə rəqəmsal fayl kimi – bu, həm texnologiyadır, həm də istehsal yeri. Əqli mülkiyyətin dünyada bugünkü fəaliyyət kontekstinin prinsipial fərqləndiyi eyni dərəcədə ƏM-ə və onun roluna olan münasibətdə bizim düşüncə tərzimizin dəyişməsinə tələb edir.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Müəlliflik hüququ, əqli mülkiyyət, mədəni hüquqların tərkib hissəsidir. Mədəni hüquqlar isə bu dünyaya gəldiyimiz gündən, beşikdən başlayaraq son mənzilimizə qədər bizi müşayiət edən mədəni ənənələri yaşadır. Bu ənənələrdə etnosun həm təbii-bioloji, həm də yaradıcı-mənavi gücü təbiətlə, doğma torpaqla bağlıdır. Mədəni ənənələrimiz qocalmağa məruz qala bilməyən, canlı, daim inkişafda olan varidatımızdır, bizim elə keçmişimizdir ki, onsuz bu günümüzün gələcəyi yoxdur. Ənənələrin təbii yaranma və inkişaf yolu mövcuddur, bunlar yalnız insanların rəşadətli təfəkkür məhsulu deyil, bunların yaranması, formalaşması və inkişaf yolu müəyyən ərazidə iqlim, flora, faydalı qazıntıların yoluna bənzəyir, ictimai praktikalar və tarixi proses isə bu ənənələri vacib təbii resursa, ərazi inkişaf alətinə və milli sərvətin çox dəyərli hissəsinə çevirir.

Ancaq «böyük Ermənistan» xülyası ilə yaşayan bədnam qonşularımızın Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində torpaqlarımızı zəbt etməklə 250 min azərbaycanlı Ermənistandan deportasiya olunmuş və 750 min nəfər isə öz ölkəmizdə məcburi köç-

künə çevrilmişdir. Ərazi iddialarını «əsaslandırmaq» məqsədi ilə maddi və qeyri-maddi mədəni irsimizə təcavüz edilir, «Azərbaycan mədəni ənənələrinin mənimsənilməsi erməni ənənəsi» davam etdirilir. Mənimsənilməyən, mədəni oğurluq yolu ilə «erməniləşdirilməyən» və ya sonradan müxtəlif xəraclarla satılmayan mədəni irsimiz isə təcavüzkar tərəfindən xüsusi qəddarlıq və həyasızlıqla talan və məhv edilir. 1 mln. ev sahibləri doğma torpaqlardan qovulduqdan sonra Ermənistanın işğal etdiyi ərazilərdə 13 dünya əhəmiyyətli (o cümlədən 6 memarlıq və 7 arxeoloji), 292 milli əhəmiyyətli (o cümlədən 119 memarlıq, 173 arxeoloji), həmçinin 330 yerli əhəmiyyətli abidə dağıdılmış və ya istifadəyə yararsız hala salınmışdır. 804 qəbiristanlıq və 10 məscid talan və təhqir edilmişdir, daxilində 40 min eksponat sərgilənən 22 muzey və 4 rəsm qalereyası barbarcasına dağıdılmış və xaraba qoyulmuşdur. **Dağıdılmış və yandırılmış 927 kitabxanada 4,6 mln. nüsxə kitab və qiymətsiz əlyazmalar məhv edilmişdir və bura nəinki Azərbaycanın eləcə də, bütün bəşər cəmiyyətinin qiymətsiz mədəniyyət nümunələri olmuşdur.**

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Aydındır ki, mədəniyyətin qəlbi qəlbin mədəniyyəti-dirsə, işğalçı qəlbinə mədəniyyət yaddır. Lakin azərbaycanlı qaçqın və köçkünlərinin kütləvi halda insan hüquqları pozulub, Azərbaycan xalqının mədəni hüquqları, o cümlədən ƏM hüquqları tapdalanıb. Odur ki, bu barbarizm, vandallılığın və terrorizmin səbəbi haradan qaynaqlanır sualı həmişə qarşımızdadır.

Ermənistan siyasətinin sütunlarında siyasi mifologiya, digər xalqların torpaqlarına və mədəni irsinə iddialar, etnik təmizləmə və ksenofobiya durur. Eyni zamanda erməniçilik tərəfindən millətin «əzabkeşliyi» təşviq oluna-

raq, onun «müstəsnalığı» və «xüsusi missiyası» təbliğ edilməkdə davam edir.

Zəbt olunmuş torpaqların boşaldılması ilə bağlı beynəlxalq qərarlara məhəl qoymayan işğalçı dövlət sülhü istəmir, yaranan vəziyyəti imkan çərçivəsində uzatmaq istəyir və təəssüflər olsun ki, bu hərəkətinə qərar verən beynəlxalq strukturlar tərəfindən heç bir təzyiqlə qarşılaşmır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev noyabrın 17-də Parisdə keçirilən UNESCO-nun Baş Konfransının 38-ci sessiyasının Liderlər Forumundakı çıxışında dediyi kimi: «Ermənistan nəinki beynəlxalq hüquq normalarını, həm də tarixi ədaləti pozur».

Ədalətsizliklə qarşılaşan Azərbaycan isə nəsillər boyu yaşayan öz tolerantlıq ənənəsini qoruyub saxlayır. Azərbaycanın multikultural modeli, zənnimcə, Ermənistan üçün də maraqlı üfüqlər açmağa qadir ola bilərdi. Lakin, torpaqlarımız şərhətsiz boşaldığı halda.

Bakıda Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin öz nitqində dediyi kimi, "...hər bir cəmiyyətin gücü onun dini və milli müxtəlifliyindədir... Əlbəttə, bunun üçün ənənə lazımdır, eyni zamanda dövlət siyasəti lazımi səviyyədə aparılmalıdır. Azərbaycanda hər iki amil mövcuddur”.

Bunların bariz nümunəsi UNESCO və ISESCO-nun Xoşməramlı Səfiri, Azərbaycan Respublikasının birinci xanımı Mehriban Əliyevanın rəhbərlik etdiyi H.Əliyev Fondunun devizidir: “Mədəni müxtəliflik bizi ayıran və fərqləndirən məsələ deyil, faktiki surətdə bütün bəşəriyyət üçün vahid gələcəyi hazırlayan, davamlılığı və yeniləşməni ifadə edən vəzifədir”.

Bəli, ənənələr və dövlət siyasəti bizim yaşayış tərzi-mizə çevrilib. Azərbaycanı səciyyələndirən respublikamı-

zın çoxmilli və çoxkonfessiyalı tərkibidir: yalnız Bakıda 20-dən artıq müxtəlif mədəni və dini cəmiyyətlər fəaliyyətdədir.

Azərbaycan dövlətinin və xüsusən Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətində bu məsələlər başlıca yer tutur. «Tolerantlıq ünvanı - Azərbaycan» layihəsi çərçivəsində ölkəmizdəki məscidlərdə, kilsələrdə, sinaqoqlarda təmir işi aparılaraq, Bakıda yəhudi uşaqları üçün təhsil kompleksinin istifadəyə verilməsi, Fransa regionlarında kilsələrin, müqəddəs Roma katakombalarının bərpasında iştirakımız, Həştərxanda Müqəddəs Knyaz Vladimirə abidənin ucaldılması, Vatikan Apostol Kitabxanasında qədim əlyazmaların bərpasında işlərimiz məhz ayrı-ayrı konfessiyaların qarşılıqlı hörmət və dostluq münasibətlərinə xidmət edir.

Digər konfessiyaların mənəvi dəyərlərinə müsəlman dünyasının töhfəsi kimi qiymətləndirilir.

Tarixi ənənəyə gəlדיyi halda, deməliyəm ki, Azərbaycanda multikulturalizm qədim diyarımızda tarixən yaşayan bütün sakinlər tərəfindən dəstəklənən ənənə və həyat tərzidir. Bu ölkədə yaşayan bütün xalqlar Azərbaycan millətinin tərkibinə daxildir və onların hamısı azərbaycanlılardır. Tolerantlılıq və dini dözümlülük sakinlərin keçmiş və indiki inanclarının nəticəsidir. Azərbaycan türkləri min illər ərzində dövlətyaradıcı etnos kimi çıxış etmiş, Azərbaycan dili isə yüzilliklərlə millətlərarası ünsiyyət vasitəsi olmuşdur. Burada yüz illər boyunca integrativ birliyin və indi multikulturalizm adlanan mədəni özünəməxsusluğun mədəni kapitalı toplanmışdır. Bu bizim sərvətimiz və hədsiz üstünlüyümüzdür.

Noyabrın 26-da Bakıda ISESCO-nun Baş Konfransının XII sessiyasının açılışında dövlət başçımız cənab İlham Əliyevin dediyi kimi, «Biz tam əminik ki, multikulturalizmin gözəl gələcəyi var... multikulturalizmin alternativini

yoxdur. Alternativ ayrı-seçkilikdir, diskriminasiyadır, islamofobiya, ksenofobiya. Bu gələcəyə aparan yol sayıla bilməz...”.

Azərbaycanlıların multikultural, tolerant əlamətlərini təsdiqləyən dünya üzrə çox aşağı səviyyədə olan «icma» (24%, orta səviyyə 49,6% olduqda) və çox yüksək olan «dünya» (21%, orta səviyyə 8,7% olduqda) identikləridir. Bu tarazlaşmış göstəricilərlə yanaşı, mənzərəni tamamlayan yüksək «ölkə» identikliyidir (55%, orta səviyyə 41,7% olduqda). Digər, belə rəqəmlərlə səciyyələnən ölkə tapmaq mümkün deyil. Müqayisə üçün qeyd edək ki, nisbətən aşağı «icma» identikliyi nümayiş edən İsveçrə, ABŞ və Kanada ölkələrində bu göstərici 30% artıqdır və “icma-dünya” tarazlaşmış göstəricilərə görə ABŞ müvafiq olaraq, 38%; 22%, İsveçrə: 38%; 21% civarındadır. Ölkələrin çoxunda “dünya” identifikliyi 10%-20% arasındadır. Bununla yanaşı, “ölkə” identifikliyi göstəricinin 54% və daha artıq olan ölkələrin sayı 25-ə yaxındır.

O ki qaldı Ermənistana, onun «icma» identifikliyi göstəricisi yüksək olaraq 38%-dir, «dünya» identifikliyi isə çox aşağıdır, yalnız 11%-dir. Nəticələri çıxartmaq çətin deyil.

Gətirilən rəqəmlər UNESCO-nun açıq məlumatıdır və bu məlumatın ikili standartsız olan analizidir.

Sözümün sonunda hörmətlə yanaşdığım iki qərb filosoflarına müraciət edəcəyəm. Böyük alim, Nobel laureatı Fridrix fon Xayekin sözlərinə əsasən: “İnsanların həyatını mümkün edən onların fəaliyyətinin nizamlanmasıdır, vərdişləri düşünülmüş qayda-qanunlarla əvəz edilməsi və hüquqi normalara riayət edilməsidir”.

İdeoloji liberalizmin, liberal hüquq məktəbinin banisi İyereyemiya Bentam isə deyirdi: «Prinsiplərə riayət etməkdən imtina edən xalqlar gec-tez gücə tabe olmalıdırlar».

Diqqətə görə təşəkkür edirəm.

I. GİRİŞ

1. Copyright tarixinin rəqəmsal yeni dövrü: yalnız hüquq sahibləri üçün deyil, istifadəçilər, cəmiyyət mövqeyindən yanaşmadır, halbuki XIX-XX ə. müəlliflik hüququnun tarixi tarazlıq prinsipi əsasında hüquq sahiblərinin maraqlarından çıxış etməklə, hüquq normalarının daim dəyişən texnologiyalara uyğunlaşdırma tarixi idi.
2. İstisnaların və məhdudiyyətlərin rəqəmli mühitdəki tarazlığı pozulmuş «Copyright-Cəmiyyət» sistemindəki vacib rolu.
 - Mərakeş müqaviləsi zəif görenlər üçün istisnalar.
 - Kitabxana və arxivlər, muzey və təhsil prosesləri üçün istisnaların müzakirəsi.
 - Rəqəmli hüquqların idarəedilməsinin yeni biznes-modellərinin yaradılması və müzakirəsi.
3. İstisnaların və məhdudiyyətlərin növləri və formaları.
 - ✓ «açıq» - bir çox hallara münasibətdə ümumi imtihanı nəzərdə tutan («ədalətli istifadə» - “fair use or “fair dealing” ABŞ konsepsiyası);
 - ✓ «qapalı» - müəlliflik hüququndan «çıxarılan» və konkret siyahıda sadalananlar (kontinental Avropa qanunvericiliyi);
 - ✓ qanunvericilik normalarına əsasən müstəsna hüquqlara qoyulan istisnalar və məhdudiyyətlər: «sərbəst istifadə» və qeyri-könüllü lisenziyalar (qonorar ödəmək şərti ilə «sərbəst istifadə»);

- ✓ Müstəsna hüquqlar: ən səmərəlisi hüquq sahibinin fərdi qaydada həyata keçirilməsidir;
- ✓ «Müstəsna hüquqlardan istisnalar» – «sərbəst istifadə» – cəmiyyətin mədəni dəyərlərə yiyələnməsi maraqlarının nəzərə alınması (**məcburidir**);
- ✓ «Müstəsna hüquqlara məhdudiyyətlər» – «qeyri-könüllü lisenziyalar» – texnologiyanın inkişafı nəticəsində yeni istifadə üsulları, istifadəçilərin sayca çoxluğu, əsərlərin istifadə dairəsinin genişlənməsi və həmçinin cəmiyyətin maraqlarının nəzərə alınması (**məcburidir**);
- ✓ Müstəsna hüquqların «yumşaq» məhdudlaşdırılması – hüquq sahiblərinin və cəmiyyətin maraqlarının nəzərə alınması (**məcburi deyil**).

4. İstisnalar və məhdudiyətlər: yaranma səbəbləri (Xuqenqolts) və rəqəmsal mühitdə onların yenidən dərk edilməsi.
- fundamental azadlığın təminatı ilə bağlı istisnalar (söz, ifadə təsviri, informasiya azadlığı, mətbuat azadlığı və şəxsi toxunulmazlıq hüququ: - yeni sətət gətirmə, parodiya, tənqidi icmalar, xəbərlər, yeniliklər icmalı, şəxsi istifadə - **Bunların rəqəmsal mühitdə saxlanması zəruridir**).
 - **kütləvi maraqların tələbləri** ilə bağlı istisnalar, yəni görmə qüsurlu əlillər üçün istisna (Mərakeş Müqaviləsi onlara yenidən baxdı), kitabxana, arxivlər və muzeylər üçün (**yenidən baxılması və**
 - **gücləndirilməsi tələb olunur**), tədris və elmi məqsədlər üçün (bax: açıq təhsil resursları – **yenidən baxılması və gücləndirilməsi tələb olunur**), ədalət məhkəməsi və dövlət maraqlarından irəli gələn istisnalar **qalmalıdır**.
 - müəlliflərin istifadənin bəzi növlərinə nəzarət etmək və qarşısını almaq mümkünsüzlüyü ilə bağlı bəzi istisnalar (rəqəmsal texnologiyaların inkişafına görə bazar uğursuzluğunun kompensasiyası, şəxsi məsələlər üçün istifadə – istifadəçilərin rəqəmli şəbəkədə hüquqlarının idarə edilməsi – **yenidən baxılmalıdır**).

5. «**Üçpilləli test**» - istisnalar və məhdudiyyətlərlə bağlı çərçivə:
- beynəlxalq hüquqi aktlar: istisnalara və məhdudiyyətlərə tələblərin unifikasiyası: «üçpilləli test» (Bern (1967, m. 9(2)), Roma Konvensiyaları, TRIPS Müqaviləsi (m. 13), Müəlliflik hüququ üzrə (m. 10), İfalar və fonogramlar üzrə (m. 16) ÜƏMT Müqavilələri, «Müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların bir neçə aspektlərinin harmonizasiyası haqqında» Aİ Direktivləri);
 - mahiyyəti:
 - ❖ bütün məhdudiyyətlər “numerusclauses” prinsipinə görə qurulur, yəni hüququn özünün hamı tərəfindən tanınan ümumi xarakteri nəzərə alınmalı, məhdudiyyətlər isə yalnız xüsusi hallara aid edilir;
 - ❖ məhdudiyyətlər əsərlərin normal istifadəsinə ziyan vurmur;
 - ❖ məhdudiyyətlər müəllifin qanuni maraqlarını əsas-sız məhdudlaşdırmır.

II. SƏRBƏST İSTİFADƏ

1. Sərbəst istifadənin əlamətləri:
 - bu cür məhdudiyət formaları təbiəti ilə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir və yalnız açıqlanmış əsərlər üçün mümkündür (Azərbaycan, Fransa Rusiya və digərləri);
 - istifadə qeyri-kommersiya, şəxsi xarakter daşıyır (Azərbaycan müəllif-hüquq qanunvericiliyinin hər bir maddəsində qeyd edilmişdir);
 - şəxsi əmlak hüquqlarına, bəzi hallarda isə digər qeyri-əmlak hüquqlarına riayət olunmalıdır (Bern Konvensiyasının 10.1 maddəsi xoş ənənələrə riayət edilməsi tələbi ilə sitat gətirməyə icazə verir).
2. Milli qanunvericilikdə sərbəst istifadə halları:

- ✓ şəxsi məqsədlərlə surətçixarma (m. 17);
- ✓ **kitabxanalarda, arxivlərdə və təhsil müəssisələrində reprosurətlərin istifadəsi (m. 18);**
- ✓ görmə qüsurlu şəxslər üçün surətçixarma da daxil olmaqla, informasiya, elmi, tədris və digər məqsədlər üçün əsərlərdən istifadə (m. 19);
- ✓ sərbəst giriş üçün daim açıq olan yerlərdə əsərlərin istifadəsi (m. 20);
- ✓ rəsmi və dini mərasimlər zamanı əsərlərin kütləvi ifası (m. 21);

- ✓ məhkəmə və inzibati məqsədlər üçün surətçıxarma (m. 22);
 - ✓ efir yayımı təşkilatının efir bildirişi hüququnu aldığı əsərin qısamüddətli istifadə üçün yazılması (m. 23);
 - ✓ kompüter proqramlarının və məlumat bazalarının surətinin çıxarılması, uyğunlaşdırılması və kompilyasiyası (m. 24).
3. Milli qanunvericilikdə kitabxanalar üçün istisnaların xüsusiyyətləri:
- itirilmiş, məhv edilmiş, yararsız hala düşmüş nüsxənin kitabxana özü üçün və digər kitabxanalar üçün vahid nüsxədə əvəzedilməsi;
 - tədris, elmi və ya şəxsi məqsədlər üçün kitabxanada reprosurətin çıxarılması (kompüter proqramları istisna olmaqla);
 - təhsil müəssisələrində məşğələlər üçün surətin çıxarılması (kompüter proqramları istisna olmaqla);
 - **kitabxananın fondunda qanuni əldə edilən və saxlanan rəqəmli nüsxəsinin istifadəsi və mübadiləsi haqqında normalar yoxdur, lakin yeni nüsxənin əldə edilməsi hüquq sahibinin icazəsi olmadan qadağandır, nüsxənin istifadəsi yalnız kitabxana daxilindədir;**
 - **kitabxananın fondunun nüsxələrinin rəqəmləşdirilməsinin hüquqi əsasını yaradan norma yoxdur, hüquq sahibinin icazəsi olmadan rəqəmli şəbəkədə əsərin nüsxəsini yerləşdirmək və ya ona məsafədən əlçatımlığı təmin etmək qadağandır [«Müəlliflik və əlaqəli hüquqlar haqqında» Qanun və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin «Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırıl-**

ması haqqında» 2007-ci il, 2106 sayılı Sərəncamı].

- kitabxanalar (siyahı üzrə) məcburi nüsxəni almaq hüququna malikdir (deponentləmə hüququ) [«Kitabxana işi haqqında» Qanun (15-ci m.) və «Nəşriyyat işi haqqında» Qanun (22-ci m.)].
- 4. Dünya ölkələrinin kitabxanalar üçün istisnalarının təhlili (Kennet Kruz, ÜƏMT-nin sifarişi ilə):
 - ÜƏMT-nin 188 üzv-dövlətlərindən 156-da müəyyən formada kitabxanalar üçün istisna mövcuddur (əsasən, şəxsi, tədqiqat və təhlil, həmçinin qorunub saxlanma və əvəzedilmə məqsədləri üçün);
 - Avropa İttifaqının 2001-ci ildəki Direktivi rəqəmli nüsxələri elmi-tədqiqat məqsədləri ilə kitabxana binasında istifadəyə icazə verib (bir sıra Avropa ölkələrinin milli qanunvericiliyində bu imkanlar var);
 - Kanada, Rusiya və Britaniya rəqəmli nüsxələrin istifadəsinə aid daha əlverişli şərait yaradıblar.

№	İstisna (surətçıxarmanın növü)	Ölkələrin sayı
1.	Ümumi xarakterli	31
2.	Olmaması	32
3.	Elmi-tədqiqat və tədris məqsədləri üçün	98
4.	Qorunub saxlanma və əvəzetmə məqsədi ilə (o cümlədən, əvəzetmə)	99 (90)
5.	Əlçatımlılıq (rəqəmli nüsxələr)	28
6.	Kitabxanalararası abonement Sənəd çatdırılması	9 21
7.	Texniki müdafiə vasitələrinə qarşı mübarizədə kitabxanalar üçün istisnalar	52

5. Kitabxanalar istisnalarına aid əsas yeni təkliflər:
- ❖ Qorunub saxlanılma və əvəzetmə məqsədi ilə açıqlanmış və açıqlanmamış əsərlərin hüquq sahibinin razılığı olmadan və formatdan asılı olmayaraq surətçıxartması, o cümlədən saxlanma formatların dəyişdirilməsi ilə (qeyri-kommersiya; əsərin normal istifadəsinə maneə törətmədən və müəllifin qanuni maraqlarına xələl gətirmədən; yerində ya da məsafədən);
 - ❖ Şəxsi, elmi, təhsil istifadə və kitabxanalararası ötürmək məqsədi ilə qanuni əldə edilmiş və ya əlçatımlı nüsxələrin surətçıxarılması (ədalətli istifadə əsasları ilə);

- ❖ Xüsusi təyin edilmiş saxlanılan yerlər (depozitari) üçün əsərin formatından asılı olmayaraq nüsxəsinin mütləq deponiləşdirmə hüququ;
- ❖ Müvafiq dildə olmayan, mənbə və müəllif göstərilməklə, qanuni əldə edilmiş və əlçatımlı əsərlərin tərcüməsi;
- ❖ Kitabxanalararası abonement məqsədilə qanuni əldə edilmiş və ya əlçatımlı nüsxələri digər kitabxanalara müvəqqəti istifadə üçün təqdim etmək, istisnalar əsasında hazırlanmış nüsxələr də daxil olmaqla (ədalətli istifadə əsasları ilə);
- ❖ «yetim» əsərlərin nüsxələrinin surətçixarılması və ictimai istifadəyə verilməsi.

Qeydlər:

- ✓ Göstərdiyimiz istisnalar rəqəmli mühiti də nəzərdə tutur və müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlarla qorunan obyektlərə şamil olunur.
- ✓ Texniki müdafiə vasitələri olduğu halda da istisnaların və məhdudiyətlərin həyata keçirilməsi mümkün olmalıdır.
- ✓ Təkliflər hazırlanıb və milli müəllif-hüquq qanunvericiliyin dəyişdirilməsi məqsədi ilə Agentlik tərəfindən dəstəklənir.

III. QONORARIN ÖDƏNİLMƏSİ İLƏ SƏRBƏST İSTİFADƏ (qeyri-könüllü lisenziyalar)

1. Qeyri-könüllü lisenziyaların əlamətləri:
 - sərbəst istifadə kimi yalnız əsərlər açıqlandıqdan sonra müəllifin icazəsi ilə və yalnız istifadənin müəyyən halları üçün tətbiq edilir (musiqili qeyri-dramatik əsərlərin və onların mətnlərinin mexaniki surətçixarması, yayım təşkilatlarının proqramlarının efir və kabel vasitəsilə verilişi və nəzarətsiz istifadə halları (şəxsi surətçixarma));
 - sərbəst istifadədə müəlliflərin şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarına riayət edilməsi zəruridir;
 - müəlliflər, o cümlədən müqavilə olmadıqda, səlahiyyətli orqan tərəfindən müəyyən edilən, ədalətli mükafatı almalıdırlar;
 - lisenziyalar yalnız onları müəyyən edən ölkələrdə tətbiq olunur.

2. Qeyri-könüllü lisenziyaların hüquqi təbiəti. 3 yaşma vardır:
 - müstəsna hüquqların qonorar almaq hüququ ilə əvəz edilməsi;
 - müəyyən hallarda müstəsna hüquqların **sərəncamçılığının** məhdudlaşdırılma mexanizmi kimi və bununla da istifadənin ənənəvi üsulunun və müəlliflər və istifadəçilərin qarşılıqlı əlaqələrinin evolyusiyasının başlanğıcı;

- müstəsna hüquqların məhdudlaşdırılması mexanizmi.
- bizim nöqteyi-nəzərimizə görə: qonorarın alınması sui-generis hüququ deyil, müstəsna hüquqların məzmununu təşkil edən tədbirlərin görülməsi ekvivalentidir (bax: Azərbaycan müəllif-hüquq qanunvericiliyi) və ona görə də qeyri-könüllü lisenziyalar həm sərəncamçılığın, həm də müstəsna hüquqların məhdudlaşdırılması mexanizmidir.

Səbəb: müstəsna hüquqların məzmunu = iki səlahiyyət, daha doğrusu, müəllifin özünün istifadə səlahiyyəti və müstəsna hüququnun sərəncamçılığı səlahiyyəti (üçüncü şəxslərə əsərdən istifadəyə icazə).

Şəxsi (özünün) istifadəsinə səlahiyyət qalır, sərəncamçılıq səlahiyyəti isə faktiki olaraq iflic olur.

Nəticə: hüquq sahibi əsərləri ilkin eksklüziv şərtlərdə deyil, digər şəxslərlə eyni bərabərdə istifadə edir və bununla da, nəinki sərəncamçılıq səlahiyyəti, həm də onun müstəsna hüququ da məhdudlaşır.

3. Qanuni və məcburi lisenziyalar (statutory license and compulsory license):

a) nəzəriyyədə və təcrübədə:

qanuni lisenziyalar – müəyyən edilmiş üsulla və müvafiq şərtlərlə qorunan əsərlərdən müəlliflik hüququnun sahibinə qonorarın ödənilməsi ilə istifadəsinə qanuni icazənin verilməsi (qonorarın məbləği qanunla, səlahiyyətli orqan və ya məhkəmə tərəfindən müəyyən edilir);

məcburi lisenziyalar – səlahiyyətli orqanlar və kollektiv idarəetmə təşkilatları tərəfindən müvafiq hallarda və məcburi qaydada qonorarın uyğun dərəcələr üzrə ödənilməsi ilə lisenziyaların istifadəçilərə verilməsi.

b) **qanuni lisenziyaların tipik nümunələri** – şəxsi surətçixarma və kommersiya fonogramının istifadəsi):

- şəxsi məqsədlər üçün müəllifin icazəsi olmadan, lakin qonorarın ödənilməsi ilə audiovizual əsərlərin və ya fonogramların surətinin çıxarılması (m. 17.3) (qonorarın, daha dəqiq desək, istehsalçılardan və ya avadanlıq və maddi daşıyıcı idxalçılarından vəsaitlərin yığılması; bu kollektiv idarəetmə təşkilatları tərəfindən yığılan **mədəni rentadır**);
- kommersiya məqsədi ilə fonogram istehsalçısının və ifası fonogramaya yazılmış ifağının razılığı olmadan, lakin qonorar verilməklə fonogramın surətçixarılması, kütləvi ifası, efirlə və kəbellə kütləvi bildirişi (m. 37) (ödəyicilər – istifadəçilərdir, **bu qonorardır**).

c) məcburi lisenziyaların nümunələri:

- ❖ milli qanunvericiliklə xüsusi olaraq nəzərdə tutulmayıb, patent qanunvericiliyində olduğu kimi, hüquqlardan sui-istifadə zamanı məhkəmə orqanları tərəfindən tətbiq edilir; Avropa Komissiyasının göstərişi ilə Avropada, əgər hüquq sahibi bazarda öz monopoliyasından sui-istifadə etsə (bax: Avropa Ədalət Məhkəməsinin təcrübəsi);
- ❖ bütövlükdə məcburi lisenziyalar ədalətsiz rəqabətə və hüquq sahibinin hüquqlardan sui-istifadəsinə qarşı yönəldilmişdir.

d) qanuni və məcburi lisenziyalarda müstəsna hüquqların həyata keçirilməsinə məhdudiyətlərin xarakterinin müxtəlifliyi:

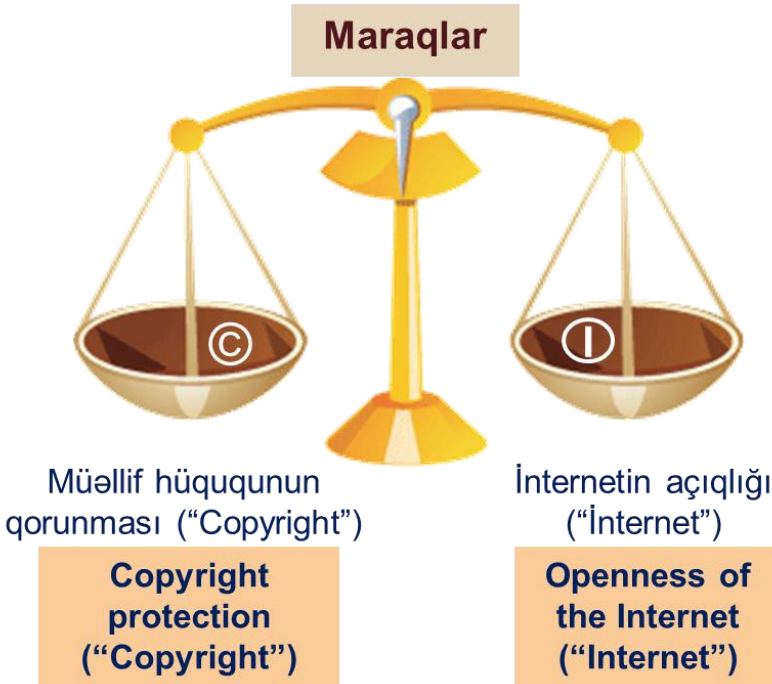
- qanuni lisenziyalar öhdəlik hüquq münasibətləri deyil (müqavilə və digər hüquqi fakt yoxdur), **bu qanuni icazələrdir, qeyri-müəyyən şəxslər dairəsinin xeyrinə müəlliflik hüququnun həyata keçirilməsinə məhdudiyətlərdir** və istifadəçilər hüquqlar əldə etmir, o cümlədən öhdəlik hüququnu;

- məcburi lisenziyalar – öhdəlik hüquqlarının bütün əlamətlərinə cavab verir və **konkret, müəyyən şəxslərin xeyrinə müəlliflik hüququnun həyata keçirilməsini məhdudlaşdırır**, istifadəçilər isə öhdəlik hüquqlarını əldə edir;

e) ədəbiyyatda qeyri-könüllü lisenziyaları çox vaxt bir terminlə adlandırırlar: «məcburi lisenziyalar» və ya «qanuni lisenziyalar».

IV. RƏQƏMLİ HÜQUQLAR VƏ MÜƏLLİF- HÜQUQ QANUNVERİCİLİYİNDƏ VƏSİSTEMİNDƏ İSLAHAT

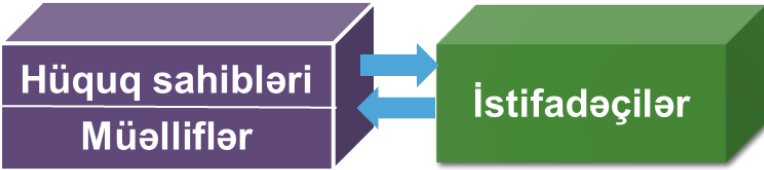
1. «Copyright-İnternet» ümumi konfliktini və onun tərəfləri (daşıyıcıları):
 - «Copyright» maraqlarının daşıyıcıları: Hüquq sahibləri, Müəlliflər;
 - «İnternet» maraqlarının daşıyıcıları: İstifadəçilər.

➤ Konkret münaqişələr

a)

Obyektiv xarakterli

Mahiyət: İntellektual məhsulun yaradılması və yaradılmasından tam gəlir əldə etmədiyi, həmçinin rəqəmsal məzmunun sürətinin asan əldə edilməsi və uzaq məsafədən mübadiləsi.

b)

Subyektiv xarakterli

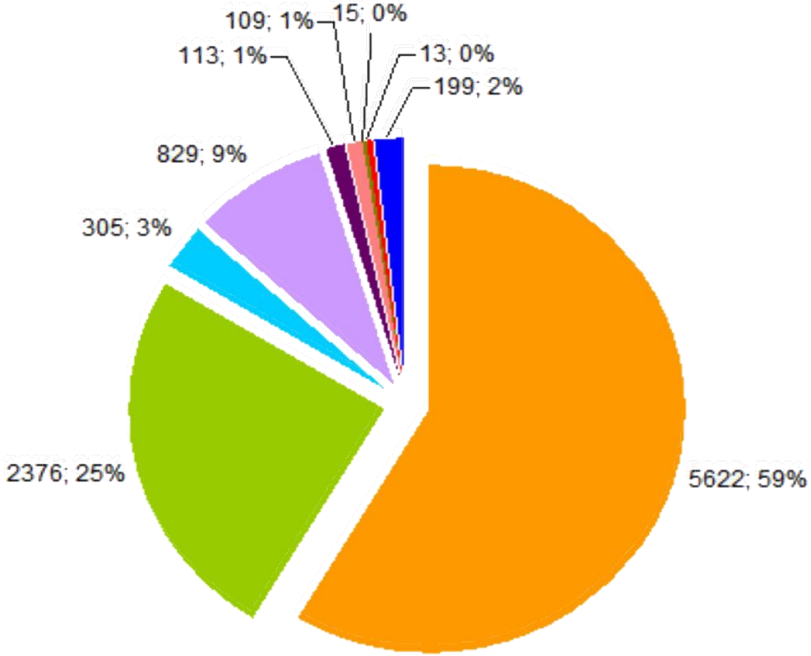

Mahiyət: Hüquq sahibləri (Müəlliflər) çox vaxt faktiki pozucular – İstifadəçilərə qarşı anonimliyi və qeyri-leqal məzmunun geniş yayılması səbəbindən iddia sürə bilmirlər və buna görə günahı Provayderlərin üzərinə qoyurlar.

- **Nəticə 1.** Hüquq sahibləri, Müəlliflər və İstifadəçilər konfliktin əsas tərəfləridir (daşıyıcılarıdır). Provayderlər isə dolayısı yolla konfliktə cəlb olunan tərəfidir (daşıyıcısıdır).
- **Nəticə 2.** «Copyright sistemini stress vəziyyətdən çıxartmaq üçün» (F.Qarri) yeni baxışlar, modellərin axtarışı labüddür.

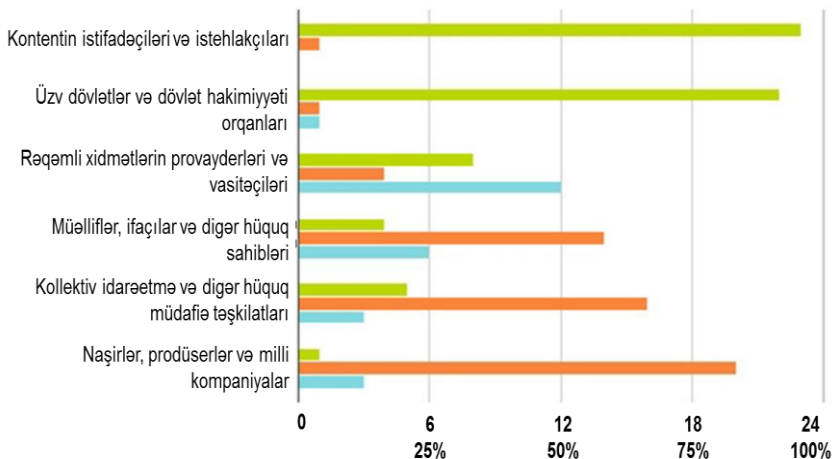
2. Rəqəmli mühitdə Copyright-a aid ÜƏMT-nın (F.Qarri) prinsip və tövsiyələri:
 - ❖ Yanaşmanın uğuru online istifadə sxemlərinin tənzimlənməsi İstifadəçilərin gözləntiləri ilə uyğunlaşmalı, leqal istifadə və lisenziyalaşma qeyri-leqal istifadə qədər asan olmalıdır;
 - ❖ Müəllif hüququnun məqsədi əsərlərin yaradılması və yayılması ilə bağlı bütün texnologiyalarla əməkdaşlıq etmək, bu texnologiyalar vasitəsilə yaranan mədəni mübadilədən faydalanmaqdır, yeni biznes-modellər yaradaraq köhnə texnologiyalar əsasında yaradılmış biznes-modellərin qorunmasına yönəldilməmək;
 - ❖ «Müəllif hüququnun məqsədi – biznesin korporativ maraqlarının həvəslənməsində deyil, mədəni dinamizmə yardım etməkdədir» (F.Qarri).
 - ❖ Müəllif hüququna dair siyasət sahəsində ən azı hüququn, infrastrukturun, mədəni dəyişikliklərin və ən yaxşı biznes-modellərinin birləşməsi nəzərdə tutulmalıdır.
 - ❖ ƏM-ə qarşı yaranmış münasibətin dəyişməsinə təsir göstərmək üçün piratçılıq haqqında yox (pirat adlandırılır, buna artıq əhəmiyyət vermirlər), XXI ə. mədəniyyətin maddi dayanıqları barədə daha çox danışmaq lazımdır.
3. **Aİ-da copyright islahatına hazırlıq işləri nəyi göstərir?**
 - **05.12.2013 – 05.03.2014 ictimai məsləhətləşmələr, 11 min islahatla bağlı 80 suala cavablar.**
 - **Məsləhətləşmələrin məsələlər dairəsi:**
 - **Aİ daxili bazarında hüquqi aktların əraziliyi və uyğunlaşdırması;**
 - **Rəqəmli mühitdə müəllif hüququna məhdudiyətlər və müəllif hüququnda istisnalar;**

- Qanunverici islahat çərçivəsində hüquqi tətbiq-etmənin səmərəliliyinin artırılması və s.
- Cavabların maraqlı tərəflər arasında paylaşması və islahat haqqında mövqelər.

- Kontent istifadəçiləri
- Müəllif və ifaçılar
- Müəllif kontenti istifadə edən təşkilatlar
- Naşirlər, prodüserlər, yayım təşkilatları
- Rəqəmli xidmətlərin provayderləri və vasitəçilər
- Kollektiv idarəetmə təşkilatları
- Aİ üzv-dövlətlər
- Dövlət hakimiyyəti orqanları
- Digər maraqlı olan qruplar

Mənbə: *Avropa Komissiyasının hesabatı*

- Müəllif-hüquq islahatının zəruriyyəti vardır
- Hüquqi dəyişikliklərə ehtiyac yoxdur
- Mövqe bildirilməyib

Mənbə: *Avropa Komissiyasının hesabatı*

- **Beləliklə:**
- **Şəbəkə istifadəçiləri və Kontent istehlakçıları** bütövlükdə, **Vasitəçilər, Provayderlər** müəyyən mənada kontentə asan transsərhəd əlçatımlığı təmin edən qanuni məhdudiyyətlər və istisnalar **tərəfdarıdır** və bununla, **Kontent İstifadəçilərinin hüquqlarının genişlənməsinin lehinədir**.
- **Hüquq sahibləri** (o cümlədən müəlliflər, naşirlər, kollektiv idarəetmə təşkilatları) qanunvericilikdə dəyişikliklərə (istifadəçilər xeyrinə məhdudiyyətlər və istisnalar) qarşı çıxış edirlər və ənənəvi lisenziyalaşma sxemlərinə üstünlük verirlər.
- **Üzv-dövlətlər hökumətləri və dövlət hakimiyyəti orqanları** – hüquq məkanının uyğunlaşdırma tə-

rəfdarlarıdır və optimal variantı «**Avropada lisenziyaləşmə**» sənədində görürlər.

▪ **Əsas məsələlər:**

a) «Müəllif hüquqlarının təmin edilməsi və müəllifliyə hörmət»:

- Kontent istifadəçiləri enforcement-in sərtləşməsinə qarşı çıxış edirlər;
- Müəllif və ifaçıların çoxu, əksinə, hesab edirlər ki, mövcud qanunvericilik müəllif-hüquq obyektlərinin qorunmasını təmin etmir;
- Hüquq sahiblərinin bir qismi hesab edir ki, yeniləşmiş hüquqi tətbiqetmə sistemi Proвайderlərə yönəldilməli və onlar istifadəyə görə əsər sahiblərinə (Müəlliflərə) kompensasiya ödəməlidirlər.
- Kollektiv idarəetmə təşkilatları kommersiya məqsədilə qeyri-qanuni istifadəyə görə sanksiyaların sərtləşdirilməsi tərəfdarlarıdır.

b) Müəlliflik hüququndan istisnalar və məhdudiyyətlər:

- Əksəriyyət problemi AI dövlətlərində istisnaların könüllü olaraq müəyyənləşmə təbiətində görür;

- Ümumiyyətlə (hamının) müəyyən hissəsi mütləq istisnaların baza siyahısının tərəfdarlarıdır;
- Müəyyən hissə hesab edir ki, mütləq istisnalar fundamental insan haqları ilə bağlı olmalıdır;
- Müəyyən hissə istisnaları fiziki qüsuru olan insanlar üçün nəzərdə tutur.

Bununla yanaşı,

- Hüquq sahiblərinin rəyinə əsasən, istisnalar və məhdudiyətlər mədəni dəyərlərin yaradılmasına neqativ təsir göstərir və lisenziyalaşma daha əlverişlidir;
- Müəlliflərin bir qismi şəxsi məqsədlər üçün surətçıxarmaya istisnaya razılığını bildirir, özü də ədalətli mükafat verilməklə.

Nəticə: İslahatın nə zaman başlanması və nə cür modelin istifadəsi haqqında məlumat yoxdur.

4. Azərbaycanın yaşması, yeni biznes-modeli və implementasiyası.

4.1. Xronologiya

- 2009-2010-cu il. MHA tərəfindən İnternetdə hüquqların idarə edilməsi ilə yeni biznes-layihə təklif olunub.
- 08.2011 – 05.2013-cü illərdə bu layihə əsasında Avropanın aparıcı dövlətlərlə TVİNNİNG layihəsi yerinə yetirilib.
- 09.2010-cu il ÜƏMT-nin ƏM üzrə dünya mütəxəssislərinin və rəhbərlərinin iştirakı ilə «Azərbaycanda müəlliflik hüququ: imkanlar və perspektivlər» adlı prezentasiyada rəqəmli hüquqların idarə edilməsi işıqlandırılıb.
- Son 3 il (2013-2015) ərzində layihənin nəzəri əsasları və implementasiyası 4 beynəlxalq konfransda müzakirə edilib (2-si ÜƏMT ilə birgə keçirilib).

- 07.11.2012-ci ildə İnternetin idarə edilməsi üzrə Ümumdünya Qlobal Forumunda Şərqi Avropa dövlətləri adından «Copyright və İnternet: maraqların toqquşması və kompromis axtarışı» adlı prezenta-siya edilib.
- 06.2014-cü ildə Azərbaycanın Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinə sədrliyi çərçivəsində "Mədəniyyət və rəqəmsallaşmanın mübadiləsi üzrə birinci platforma - Bakı konfransı"nda «Mədəniyyətin rəqəmləşdirilməsi və rəqəmsal müəllif hüquqları» məruzə edilib.
- 08.2015-ci ildə «İdarəetmə və optimallaşdırma» üzrə V Beynəlxalq konfransda məruzələr edilib.
- Azərbaycanın rəqəmli hüquqların idarə edilməsi ilə bağlı nüfuzlu mənbələrdə 7 elmi məqalə nəşr olunub, 1 kitab hazırlanıb və AR Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu tərəfindən dəstəklənib.
- **Sistemin yaradılması «Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış» İnkişaf Konsepsiyasında öz əksini tapıb.**

4.2. Hüquq, infrastruktur, biznes-model və mədəni dəyişikliklərin nəzərə alınması.

- «Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında» Qanun (2012) və «İnternetdə kollektiv əsasda müəllif hüquqlarının idarə edilməsi haqqında» Qanun layihəsi və 10-a qədər normativ hüquqi aktlar.
- Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı Mərkəzi, rəqəmli hüquqların idarə edilməsində «one-stop-shops» (vahid pəncərə) prinsipi və biznes-modelin məcburi lisenziyaya əsaslanması.

4.3. Biznes-modelin nəzəri əsasları.

- ❖ 3 maraqlı tərəf (Hüquq sahibləri, İstifadəçilər və Müəlliflər) kiberməkanda «maraqları uyğun olma-

yan» koalisiya oyunu və kompromisin dayanıqlı tarazlıq nöqtələrinin axtarışı (Provayderlərin davranışı ayrıca tənzimlənir).

❖ Maraqlı tərəflərin seçim imkanları:

- (a) İnternetdə müəllif-hüquq obyektlərindən sərbəst istifadə (yəni İnternetdə müəllif hüququndan istisna)
- (b) İnternetdə müəllif-hüquq obyektlərindən qonorar ödəmək şərti ilə sərbəst istifadə (yəni məcburi lisenziya - əlavə məhdudiyətin daxil edilməsi)
- (c) İnternetdə müəllif-hüquq obyektlərinin istifadəsi ilə bağlı tələblərin sərtləşməsi (yəni ənənəvi lisenziyalaşmanın sərt istiqamətdə inkişafı)

4.4. Tərəflərin üstünlük (prioritet) verdiyi variantları:

- Hüquq sahibləri: (c) > (b) > (a) - daim, dəqiq (permanent)
- İstifadəçilər: (a) > (b) > (c) - çox güman (most probably)
- Müəlliflər: (b) > (a) > (c) - mümkün olan, bəlkə (possible)
- Müəlliflər: (b) > (c) > (a) - çox güman (most probably)
- Müəlliflər: (c) > (b) > (a) - mümkün olan, bəlkə (possible)

Nəticələr:

- qeyri-səlis (fuzzy) seçimli koalisiyalı oyunda güclü koalisiyalı tarazlıqla (b) və (c) variantında yaranır, (a) variantında heç bir dayanıqlı tarazlıq yoxdur.
- (b) və (c) variantlarının müqayisəsi göstərir ki, (b) variantında daha güclü dayanıqlı tarazlıq yaranır və o zaman Hüquq sahiblərinin «daim», Müəlliflərin və İstifadəçilərin «çox güman» üstünlük meylləri mövcuddur, özü də tam fərqli seçim olduğu halda (Hüquq sahibləri - (c), Müəlliflər - (b), İstifadəçilər - (a)).

Təklif: (b) → (c) → (a) ardıcılığı daha əlverişlidir.

Beləliklə: İstifadəyə qadağa (mənfi) funksiyası istifadəyə icazəli (müsbət) funksiyası ilə əvəz edilir – qonorar ödəmək şərti ilə sərbəst istifadə (məcburi lisenziya, o cümlədən kollektiv idarəetmə).

- Bunların əsasında Agentlikdə rəqəmli hüquqların idarə edilməsi ilə bağlı DRM sistemi qurulub və onun pilot variantı işlənilir.

4.5. DRM-sisteminin məqsəd və təyinatı:

- ✓ Rəqəmli kontentin xüsusiyyətlərindən, qeydiyyat, elektron idarəetmə və kommersiya, rəqəmli monitorinq və qeyri-qanuni istifadə hallarının müəyyən edilməsi xidmətlərin təminatına yönəldilən informasiya infrastrukturunun (platformasının) yaradılması.
- ✓ Agentliyin Milli mədəni rəqəmli kontentin Aqreqatoruna çevrilməsi.

DRM-sisteminin ümumi strukturu

4.6. Altsistemlər:

- Onlayn rəsmiləşdirmə və qeydiyyat.
- Watermark vasitəsilə kontentin müdafiəsi.
- Meqaverilənlərə əsaslanan rəqəmli kontentin idarə edilməsi.
- Monitoring və istifadənin dəyərləndirilməsi.
- E-Sales həyata keçirilməsi.

4.7. Watermark (su nişanı) və identifikasiya sistemi.

The screenshot shows the website of the Azerbaijan Copyright Agency. The header includes the national flag and the text 'Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi'. Below the header, there is a link to the 'Ana sahifə' (Home page) and a button for 'Applicationu Bağla' (Close application). The main content area is titled 'Rəqəmsal Hüquqların İdarəetmə Sistemi (Digital Rights Management) - addım-addım bələdçi kitabı' (Digital Rights Management System - step-by-step guide book). Below the title, there is a list of 6 steps for using the system. At the bottom, there are five icons representing different DRM options: Run ImageMark, Run VideoMark, Run AudioMark, Run 3DMark, and Run WebCrawler. Red arrows point from the icons to the corresponding steps in the list.

[\[Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi - Ana sahifə\]](#) [Applicationu Bağla](#)

Rəqəmsal Hüquqların İdarəetmə Sistemi (Digital Rights Management) - addım-addım bələdçi kitabı

Rəqəmsal hüquqların effektiv idarə edilməsi və rəqəmsal sənədlərin, videoların, audioların, 3D modellərin və Web üzərində aşkarlıq üçün lazımlı addımlar:

1. Səhifə, audio və ya video faylı seçin.
2. Düzgün alət seçib, su nişanını yerləşdirin (ImageMark, VideoMark, AudioMark, 3DMark).
3. Bütün alətlərə su nişanının açarı üçün 100 100 nömrədən istifadə edin (Müəllif Hüquqları Agentliyinin unikal nömrəsi).
4. Müəllif Hüquqları Agentliyinin Elektron möhürünü əlavə etmək və müəllif hüquqlarının məlumatını idarəetmə üçün SMDRM alətini açın ("yerləşdirilən möhür menyusunda" Unikal ID Nömrələr" - 32667").
5. İnternet üzərində Agentliyin su nişanlarını aşkar etmək üçün WebCrawler alətindən istifadə edin.
6. Daha çox dəstək üçün aşağıdakı dərsləyə baxın!

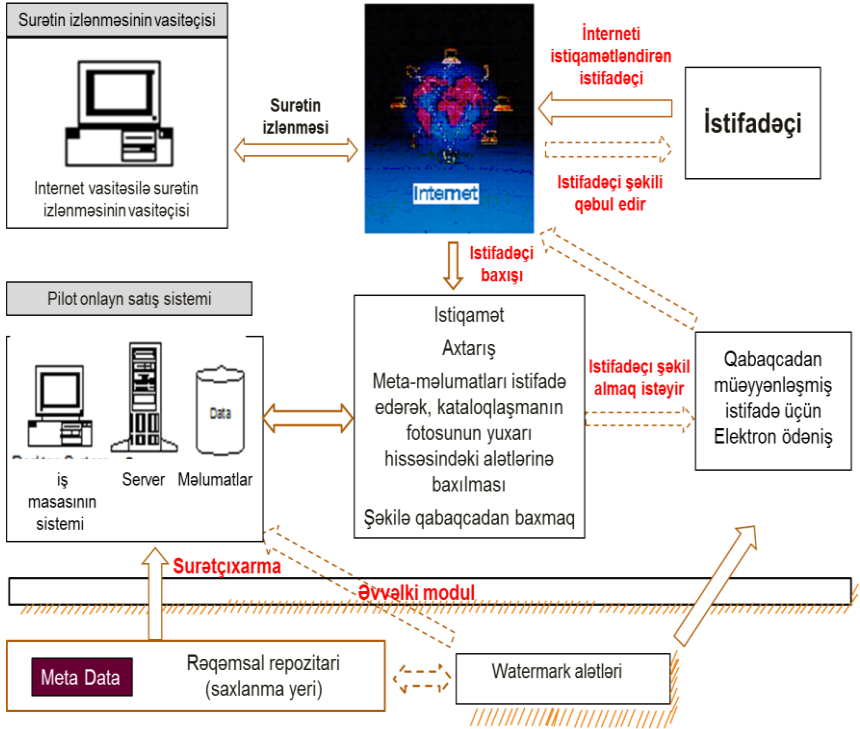
[Run ImageMark](#) [Run VideoMark](#) [Run AudioMark](#) [Run 3DMark](#) [Run WebCrawler](#)

Beləliklə, sistem 2 istifadə rejimi nəzərdə tuta bilər:

a) Kibermonitorinq: şəbəkədə əsərlərin istifadəsinin müşahidəsi və hüquq sahibinə istifadəyə görə kompensasiyanın ödənilməsi;

b) E-shop istifadə rejimi.

E-sales informasiya strukturu

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyində hazırlanmışdır.